

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ
"МІСЦЕВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
ТА МІЖМУНІЦИПАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО"**

Укладач: Дудкіна О.П.

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

Тема 1. Концептуальні засади місцевого економічного розвитку

Питання для обговорення

1. Сутність та основні характеристики місцевого економічного розвитку (МЕР).
2. Принципи МЕР. Цільове спрямування та критерії МЕР (конкурентоспроможність, сталість, збалансованість).
3. Чинники та фактори впливу на МЕР.
4. Середовище місцевого економічного розвитку
5. Вплив громади на формування політики МЕР та забезпечення участі громадян в її реалізації

1. Сутність та основні характеристики місцевого економічного розвитку

Не зважаючи на широке застосування принципів та інструментарію місцевого економічного розвитку і в розвинених країнах, і в країнах, що розвиваються, не існує його єдиного загальноприйнятого визначення.

Місцевий економічний розвиток (МЕР) по-різному розуміють у контексті різних дисциплін, наприклад, соціології та планування територій, а також через те, що його по-різному застосовують у контексті різних політичних і соціально-економічних умов.

МЕР здебільшого описують не простим формулюванням, а з точки зору його цілей, тобто: «чому місцевий економічний розвиток?» на відміну від «що таке місцевий економічний розвиток?».

Основні теоретико-методологічні підходи до визначення МЕР:

- 1) цільовий;
- 2) процесний.

У першому випадку *місцевий економічний розвиток* розглядають як механізм, що впливає на зростання та реструктуризацію економіки, який веде до досягнення системи цілей: створення робочих місць, допомога в створенні нового бізнесу, зміцнення / розширення наявних підприємств, створення нових можливостей для підприємців, а також поліпшення якості життя.

Згідно другого підходу:

Місцевий економічний розвиток це – процес, у рамках якого партнери з державних / муніципальних, ділових і неурядових кіл працюють разом для створення кращих умов для економічного зростання, створення нових робочих місць та соціального розвитку території. Місцевий економічний розвиток, таким чином, відбувається в громадах, які постійно поліпшують свій інвестиційний клімат і середовище сприяння бізнесу з метою підвищення своєї конкурентоспроможності, збереження робочих місць і збільшення доходів.

Місцевий економічний розвиток означає процес, у якому місцеві органи влади беруть на себе зобов'язання поліпшити економічний добробут та якість життя.

Термін «місцевий економічний розвиток» часто плутають з термінами: економічний розвиток громади, розвиток бізнесу, регіональне / місцеве планування та розвиток регіональної економіки.

Між усіма цими термінами є дещо спільне, а також певний ступінь дублювання та взаємопов'язаності. Проте ці терміни не є синонімами.

Наприклад, досвід Канади свідчить що: важливим елементом у визначенні місцевого економічного розвитку з погляду гендерної рівності є те, що громади не є однорідними. Вони складаються з людей з різними ресурсами, перспективами, пріоритетами та відправними точками.

Громада може не завжди мати одну перспективу. Важливий спектр відмінностей часто перебуває у гендерній площині.

Основні сфери реалізації місцевого економічного розвитку як процесу:

1) політика уряду, спрямована на задоволення широких економічних цілей, у тому числі контроль над інфляцією, високий рівень зайнятості та стале зростання;

2) політика та програми, спрямовані на надання послуг, у тому числі будівництво доріг, управління інфраструктурою та надання доступу до освіти, медицини, інших соціальних благ для незабезпечених верств населення;

3) політика та програми, безпосередньо спрямовані на поліпшення ділового клімату через спеціальні заходи, фінансування бізнесу, маркетинг, розвиток громади, бенчмаркінг, збереження та розширення бізнесу, передачу технологій, розвиток нерухомості тощо.

Характерні особливості місцевого економічного розвитку:

– це колективний і рівноправний процес, у якому беруть участь різноманітні зацікавлені сторони

– відбувається на певній території, межі якої переважно збігаються з адміністративними кордонами

– це підхід до управління територією «знизу-вгору», коли місцеве населення приймає місцеві рішення з місцевих питань

– передбачає запровадження певного виду економічного стимулювання

– здійснюється для досягнення певних якісних та / чи кількісних зрушень у економічному добробуті.

Місцевий економічний розвиток означає більше ніж просто розвиток приватного сектора, збільшення доходів чи економічне зростання.

Грунтуючись на місцевому діалозі, місцевий економічний розвиток об'єднує людей та їхні ресурси задля поліпшення можливостей і добробуту, забезпечення кращої якості життя у сталому майбутньому.

2. Принципи місцевого економічного розвитку

Існує велика кількість загальних керівних принципів, пов'язаних з кожною успішною реалізацією заходів з місцевого економічного розвитку, не зважаючи на те, як його визначають, структурують і реалізують.

Деякі з цих керівних принципів випливають із характерних особливостей місцевого економічного розвитку, тимчасом як інші пов'язані з його адаптацією та застосуванням.

Принципи місцевого економічного розвитку

1. Місцевий економічний розвиток – це стратегічно спланований процес
2. Передбачає вжиття взаємопов'язаних заходів у різних сферах розвитку
3. Ґрунтується на лідерській ролі місцевої влади
4. Пов'язаний зі сталим розвитком
5. Ґрунтується на залученні / участі громади
6. Рівноправний і спрямований на забезпечення гендерної рівності
7. Зумовлює ефективне сприятливе середовище
8. Передбачає встановлення партнерських стосунків і партнерств
9. В основі підходу місцевого економічного розвитку – творчість і гнучкість
10. Визнає важливість місцевого бізнесу та приділяє увагу його потребам
11. Заходи в рамках місцевого економічного розвитку вживають на перспективу

Важливість керівних принципів місцевого економічного розвитку для економічних перетворень

Ніде важливість дотримання керівних принципів успішного місцевого економічного розвитку не помітна краще, аніж у процесі перетворень у містах, залежних від єдиної галузі, або депресивних регіонах. Досвід таких міст, як Янгстаун (США), Бремен (Німеччина), Шеффілд (Сполучене Королівство), Сент-Етьєн (Франція), Турин (Італія), а також Баскського регіону в Іспанії (Модель Мондрагона), дуже добре відомий, а задокументовані історії їхнього успіху поширюють серед фахівців з місцевого економічного розвитку.

У всьому світі існують віддалені та сільські громади, а також великі міські центри, весь соціально-економічний добробут і виживання яких в основному залежать від єдиної галузі чи єдиного ресурсу. Залежність від єдиної галузі чи ресурсу робить ці муніципалітети особливо вразливими перед такими чинниками, як вичерпання ресурсів, реструктуризація промисловості, коливання на світових ринках чи зміна політики уряду. Особливо проблематичним, звичайно, є те, що ці макроекономічні чинники здебільшого перебувають поза повноваженнями і контролем органів місцевого самоврядування

Реструктуризація промисловості та закриття підприємств не є чимось новим. Фактично у випадку з громадами, залежними від природних ресурсів,

закриття підприємств у добувній промисловості у зв'язку з тим, що більшість природних ресурсів можуть вичерпуватися, є суворою правдою життя. Утім, незважаючи на неминучість змін, перехід громади від минулого, залежного від єдиного великого працедавця, до майбутнього, що ґрунтується на новій економіці, зрідка належним чином сплановано, в результаті його зрідка ефективно реалізують. Успішний перехід від кризи до відновлення ніколи не гарантовано. Правда полягає в тому, що тимчасом як деякі громади, залежні від єдиної галузі, долають серйозні виклики для успішної адаптації до нових економічних умов, інші продовжують ще тривалий час боротися, а ще інші просто не виживають. Звичайно, перехід – це більше ніж просто зміна, це процес, що ґрунтується на самовизначенні.

Досягнення успіху в місцевому економічному розвитку залежить від дотримання його ключових керівних принципів, зокрема: починати рано та бути далекоглядними; мати сильне місцеве лідерство; належне планування; бути новаторськими та креативними; співпрацювати та забезпечувати рівну участь; і особливо бути наполегливими перед лицем невдачі.

3. Чинники та фактори впливу на МЕР

Місцевий економічний розвиток визначають і по-різному реалізують залежно від обставин, у яких його запроваджують.

Відповідно, на визначення, характер і застосування місцевого економічного розвитку *впливають два суттєві чинники впливу на МЕР:*

- 1) глобалізація (регіоналізація);
- 2) децентралізація.

У першому випадку, за деякими винятками, сили глобалізації чинять вагомий вплив на ситуацію і добробут в окремих громадах, незважаючи на місце проживання і роботи. У широкому сенсі ці глобальні сили охоплюють, зокрема, макроекономічну та промислову реструктуризацію, міжнародний рух капіталу, технологічні зміни, а також низку культурних, політичних і соціальних чинників, зумовлених дедалі більшою взаємозалежністю й інтеграцією світових економік і держав. Що стосується впливу цих сил глобалізації, вони привносять численні можливості та добробут, з одного боку, і суттєві соціально-економічні диспропорції та занепад, з іншого. Оскільки ці сили в різних муніципалітетах різняться за актуальністю та важливістю, вони неминуче справляють вплив на спосіб і методи визначення, а також підходи окремих муніципалітетів до місцевого економічного розвитку.

У другому випадку в умовах децентралізації також відбувається паралельний процес, який хоча й менш помітний і менш повсюдний, усе ж чинить важливий вплив на визначення, застосування та підхід до місцевого економічного розвитку. Так, деякі країни змінили свій підхід до управління на

національному, регіональному та місцевому рівнях, приділяючи дедалі більше уваги децентралізації чи делегуванню повноважень або застосовуючи більш децентралізований підхід до економічного розвитку.

Більша міра децентралізації призвела до збільшення кількості субнаціональних суб'єктів і місцевих органів влади, які беруть безпосередню участь в економічному розвитку. Як і у випадку із силами глобалізації, децентралізації зазвичай бракує послідовності в різних юрисдикціях у тому, що вона прогресує чи деградує залежно від низки чинників, зокрема: політичної ситуації, тобто бажання центральної влади передати деяку частину своїх повноважень і відносно бажання місцевої влади прийняти такі повноваження або їх частину; та економічної / фінансової ситуації, тобто глибини та широти місцевого потенціалу для стратегічної та практичної реалізації заходів з місцевого економічного розвитку.

Децентралізація не повинна стати грою з нульовим результатом, коли витрати з одного рівня влади передають на інший без хоча б якихось змін у аспектах розвитку. Натомість існує дедалі більше розуміння того, що ретельно спланована, реалізована та керована участь у заходах з економічного розвитку на місцевому рівні може суттєво доповнити заходи на національному рівні, а також може «... дати більшу економічну ефективність за рахунок мобілізації ресурсів, які в іншому випадку могли б залишитися невикористаними, і дати більший соціальний ефект, сприяючи більшому праву голосу, участі громади та сталості на всіх територіях, де інституційні умови були далекими від ідеальних». *Звичайно, позитивний ефект відбуватиметься лише в тих випадках, коли місцеві органи влади відіграватимуть активну роль у процесі розвитку.*

Місцевий економічний розвиток передбачає гнучку адаптацію до середовища та контексту, в якому його реалізують, адже у численних заходів окремих муніципалітетів не може бути однакової мети, структури, діяльності чи підзвітності в рамках місцевого економічного розвитку.

Проте, те, що в місцевого економічного розвитку відсутня єдина чітка мета, не означає, що він не придатний для обміну досвідом. Однак варто зробити застереження, що в плануванні місцевого економічного розвитку на основі певного формату передового досвіду, здобутого іншими територіями, потрібно також враховувати контекст, у якому заходи вжито, і контекст, у якому заходи вживатимуть.

***При формуванні місцевого економічного розвитку необхідно виходити
такі принципові положення:***

1. Корисно знати і розуміти, якої думки кожна громада про місцевий економічний розвиток і як вона його сприймає, бо таке розуміння диктуватиме очікування та стратегії.

2. Оскільки політичні, культурні та соціально-економічні умови різняться не лише від країни до країни та від регіону до регіону, а також і від громади до громади, так само різниться форма і структура місцевого економічного розвитку.

Контекстуальні рамки, в яких реалізується місцевий економічний розвиток, також важливо розуміти з кількох важливих причин, зокрема:

а) контекст визначає планування та реалізацію місцевого економічного розвитку, окреслюючи потенціал (якість і кількість наявних ресурсів), спроможності (повноваження) та інтерес;

б) контекст встановлює рамки, за допомогою яких можна реалістично оцінити і, в слушних випадках, прагматично відтворити здобутий досвід і передову практику низки країн.

3. Незважаючи на відсутність універсального визначення місцевого економічного розвитку та попри відмінні обставини, в яких місцевий економічний розвиток планують і реалізують, існують різні керівні принципи, що впливають з найбільш «успішних» заходів з місцевого економічного розвитку незалежно від ситуації. Звичайно, дотримання цих принципів не гарантує успіху, тобто вони не є запорукою самі собою, однак відсутність їх безсумнівно зменшує шанси на успіх.

4. Середовище місцевого економічного розвитку

Сприятливе середовище відіграє важливу роль не лише у визначенні можливостей і вірогідності загальної успішності місцевого економічного розвитку, а й у визначенні глибини та широти планів, цілей і необхідних для успіху заходів у рамках місцевого економічного розвитку.

Обов'язковий перший крок у розробці та реалізації реалістичної програми місцевого економічного розвитку – це визначення того, що собою становить сприятливе середовище і як впливає на місцевий розвиток, як впливають на процес місцевого економічного розвитку **чотири основні чинники**:

- економічна ситуація та можливості,
- соціальний розвиток і соціальний капітал,
- стан і сталість довкілля,
- інституційні структури та повноваження.

У контексті широкої основи місцевого економічного розвитку визначають такі *підкомпоненти сприятливого середовища*:

- 1) залучення та участь зацікавлених сторін;
- 2) правове середовище;
- 3) фінансування та забезпечення ресурсами місцевого економічного розвитку.

Сприятливе середовище місцевого економічного розвитку ґрунтується на таких основних елементах:

*економічному,
соціальному,
екологічному;
інституційному.*

1. ІНСТИТУЦІЙНІ СТРУКТУРИ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ:

У тому числі:

системи управління та врядування,
форма та підтримка місцевого економічного розвитку,
правила та законодавство у сфері розвитку

2. ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ ТА МОЖЛИВОСТІ:

У тому числі: конкурентоспроможність і конкурентні переваги підприємництва

характер, напрям і спосіб розвитку підприємств
доходи та зайнятість

ринки праці та капіталу

близькість ринку / доступ до ринку

3. СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК І СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ:

У тому числі:

гендерна рівність

громадянське суспільство

культура, освіта,

охорона здоров'я,

житло та безпека

4. СТАН І СТАЛІСТЬ ДОВКІЛЛЯ:

У тому числі:

земельні, повітряні, водні ресурси - стан, обсяг тощо

природоохоронне законодавство та практика

«зелені» альтернативи та можливості

Слід наголосити, що сприятливе середовище за визначенням є різним для кожної громади. Для розуміння сприятливого середовища та його врахування у визначенні стратегій і заходів місцевого економічного розвитку важливо пам'ятати, що сприятливе середовище саме складається з динамічних чинників, і його відносний вплив на реалії та перспективи місцевого економічного розвитку з часом змінюється. Наприклад, правила та регуляції,

які мають вплив на МЕР, перебувають у процесі постійних змін. Таке регуляторне середовище може якийсь час мати позитивний вплив, але згодом його можуть змінити або скасувати.

Сприятливе середовище постійно змінюється тому, що воно стає дедалі більше сприятливим (або, можливо, більш стримувальним), тому заходи з місцевого економічного розвитку потребують відповідного корегування. Навіть більше, певні компоненти сприятливого середовища з часом можуть ставати більш чи менш критичними для процесу розвитку. Наприклад, відомо, що галузевий розвиток, пріоритети та потреби галузей чи підприємств (наприклад, кваліфікація робочої сили, доступ до ринків, ринки капіталу) змінюються з часом відповідно до життєвого циклу галузей, тому сильні сторони в рамках місцевого сприятливого середовища можуть з часом ставати більш чи менш важливими. Водночас заходи в рамках місцевого економічного розвитку знову потребують відповідного корегування.

Фахівцю з питань місцевого економічного розвитку корисно повністю розуміти, правильно використовувати та всебічно оцінювати сприятливе середовище, в якому плануватимуть і реалізовуватимуть місцевий економічний розвиток, і робити це регулярно.

У рамках аналізу спільно складають профіль громади та оцінку її конкурентоспроможності, які зазвичай доповнюють детальною внутрішньою операційною оцінкою. У першому визначають та описують ключові характеристики території (соціальні, інституційні, екологічні та економічні), в останньому оцінюють усі характеристики, пов'язані з пріоритетами, завданнями та можливостями громади.

Профіль громади – це зведена інформація про базові умови (економічні, соціальні, екологічні та інституційні) і тенденції в громаді. Для глибшого розуміння та точності особливо корисно подавати дані в розбивці за статтю. Як і в більшості досліджень, існує багато підходів до підготовки такого документа. Поза тим методологія дослідження повинна виходити з мети заходів, наявних для їх реалізації ресурсів, а також загальної достатності наявної інформації. Дуже часто мету дослідження розуміють неправильно, роблячи, з одного боку, занадто великий акцент на збиранні всіляких даних або ж не більше, аніж «приманку» для залучення відвідувачів, – з іншого. Опис, який міститься в профілі громади, не треба ототожнювати з оцінкою конкурентоспроможності.

Профіль громади, як документ для кращого розуміння сприятливого середовища для розвитку, покликаний радше для того, щоб створити найбільш об'єктивну картину, аніж дати їй оцінку.

Для уникнення плутанини між «профілем громади», як засобом для кращого розуміння сприятливого середовища, та розробкою профілів громад у рамках складання програм місцевого економічного розвитку (маркетинг і

просування громади) варто зазначити, що ці два формати чітко розмежовані та різні.

У профілях, які використовують у діяльності з маркетингу громади, роблять акцент на даних, які описують особливі сильні сторони громади, що стосується її розташування (і зазвичай прагнень щодо розвитку). У таких випадках інформацію профілю громади поєднують з даними оцінки конкурентоспроможності та стратегічного плану громади для створення документа, який «продає» громаду потенційним інвесторам або новим жителям. Під час описування критичних елементів сприятливого середовища збирання та надання даних у рамках традиційного профілю громади більш комплексне та неупереджене.

ЗРАЗОК ЗМІСТУ ДОКУМЕНТА «ПРОФІЛЬ ГРОМАДИ»

1. ОПИС ГРОМАДИ

1.1 Декларація про бачення та ключові цінності громади

1.2 Спрямування та стратегія місцевого економічного розвитку громади

2. РЕГІОНАЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА – ОПИС СОЦІАЛЬНО-

ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

3. ПРОФІЛЬ НАСЕЛЕННЯ

3.1 Розподіл населення за віковими групами, щільністю, етнічними групами та зростанням

3.2 Напрямки міграції

3.3 Домогосподарства, сім'ї, доходи

4. ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЩОДО РОБОЧОЇ

4.1 Робоча сила в розбивці за професією та

4.2 Освіта та кваліфікація робочої сили

4.3 Працевлаштування та участь у економічній діяльності

5. РИНКИ

5.1 Ринок збуту

5.2 Тип, близькість і доступ до основних

6. ЕКОНОМІЧНА БАЗА, ОГЛЯД І ПЕРСПЕКТИВИ

6.1 Фірми за розміром, типом і сектором

6.2 Огляд і перспективи окремих секторів

6.3 Економічні перспективи та нові сектори

7. ІНФРАСТРУКТУРА

7.1 Транспортна мережа та спроможності

7.2 Землі промислового / комерційного призначення

7.3 Комунікації та комунальне господарство

7.4 Бізнес і фінансові послуги

7.5 Довкілля .

8. ЖИТТЯ В ГРОМАДІ

8.1 Освітні послуги

8.2 Безпека та захист

- 8.3 Житло, охорона здоров'я та добробут
- 8.4 Дозвілля, культурна та соціально-побутова сфера
- 9. МІСЦЕВА ВЛАДА
- 9.1 Місцева рада та її виконавчі органи
- 9.2 Муніципальні послуги
- 9.3 Земля та податки .

Тема 2. Діагностика та оцінка потенціалу місцевого економічного розвитку

Питання для обговорення

1. Сутність поняття "соціально-економічний потенціал місцевого економічного розвитку": його основні складові.
2. Природоресурсний потенціал.
3. Виробничий (економічний) потенціал.
4. Трудоресурсний потенціал: його структурні характеристики.
5. Науково-технічний (інноваційний) потенціал.
6. Інфраструктурний потенціал: його склад та особливості використання.

Основою вивчення даної теми є розгляд різноманітних наукових підходів до визначення категорії "потенціал" і розуміння студентами *соціально-економічного потенціалу регіону* як сукупної здатності економіки конкретної території (регіону, адміністративно-територіальної одиниці), її галузей і сфер господарювання здійснювати соціально-економічну діяльність, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання за умов сталого екологічного розвитку.

З огляду на це, студенти повинні вміти аналізувати основні складові соціально-економічного потенціалу регіону: природо-ресурсний, економічний (виробничий), трудоресурсний, науково-технічний, інфраструктурний потенціал регіону.

Зокрема, для характеристики *природо-ресурсного потенціалу регіону* використовується:

- коефіцієнт щільності територіального розташування природних ресурсів, який розраховується як відношення площі регіону, зайнятої певним видом ресурсу, до загальної площі регіону;
- коефіцієнт концентрації природних ресурсів – як відношення частки запасу природного ресурсу регіону в загальному запасі цього ресурсу по країні до частки площі території регіону в загальній площі країни;
- показники потенціалів окремих родовищ природних ресурсів регіону у натуральному і вартісному виразі;
- показники рекреаційної, екологічної місткості території та ін.

Оцінка *трудоресурсного потенціалу регіону* як основного фактора регіонального виробництва і, одночасно, як результату досягнення відповідного рівня соціально-економічного розвитку території, передбачає:

- вивчення його кількісних ознак за допомогою показників чисельності та статевовікової структури населення, показників природного та механічного руху населення, чисельності та структури зайнятих, рівня та структури безробіття, навантаження на одне вакантне робоче місце тощо;
- аналіз його якісних ознак за допомогою вивчення демографічних, медико-біологічних, професійно-кваліфікаційних, освітніх, соціальних, морально-психологічних та інших характеристик;
- розрахунок показників щільності населення регіону;
- дослідження системи розселення та особливостей поселенської політики регіону.

Оцінка *виробничого (економічного) потенціалу регіону* здійснюється за кількісними і якісними показниками наявності та використання основних виробничих фондів регіону, такими як: вартість основних виробничих фондів, їх розподіл за формами власності, організаційними формами діяльності та галузевим підпорядкуванням; виробничі потужності, ступінь завантаженості виробничих потужностей, рівень забезпеченості виробництва матеріальними, енергетичними та сировинними ресурсами; рівень фізичного та морального зносу основних виробничих фондів; показники технічного переоснащення, реконструкції та інноваційного оновлення основних виробничих фондів регіону.

Вивчаючи дану тему, студенти повинні розглядати *інноваційний (науково-технічний) потенціал регіону* як один з основних факторів регіонального розвитку, що визначає його конкурентні переваги порівняно з іншими адміністративно-територіальними одиницями. Інноваційний потенціал регіону реалізується через формування відповідного інноваційного середовища регіону, яке об'єднує: виробників інновацій (юридичних і та фізичних осіб, які займаються інноваційною діяльністю; організації інноваційної інфраструктури; інноваційних посередників; органи державного та громадського регулювання інноваційної діяльності у регіоні; відносини з приводу використання інновацій.

У результаті вивчення даної теми студенти повинні вміти застосовувати методики аналізу та оцінки *інфраструктурного потенціалу регіону* в розрізі елементів виробничої (технічної, інженерної, транспортної), соціальної, ринкової, екологічної інфраструктури. Розвиток Інфраструктурного потенціал регіону розглядається як основна умова забезпечення комфортного життєвого середовища населення регіону, безперебійного процесу регіонального виробництва та підтримки перебігу ринкових регіональних процесів.

Слід зазначити, що основними показниками, які характеризують інфраструктурний потенціалу регіону є: інфраструктурна ємність регіону; наявність, структура та потужність закладів інфраструктури регіону; територіальна щільність інфраструктурних об'єктів та радіус обслуговування ними населення; показники фактичного та нормативного рівня забезпеченості населення регіону закладами та об'єктами різних видів інфраструктури та ін.

При вивченні даної теми студенти повинні знати, що в залежності від економіко-географічного положення регіону, наявного соціально-економічного потенціалу регіону та можливостей його застосування, відмічаються значні відмінності в природно-господарському використанні території.

Розрахунок наведених показників дає можливість визначити взаємозв'язок між рівнем залучення території регіону у господарський оборот і наявним соціально-економічним потенціалом; між ступенем концентрації господарської діяльності у регіоні і рівнем навантаження на навколишнє середовище; а також обґрунтувати напрямки управлінського впливу на забезпечення сталого збалансованого комплексного розвитку території.

Тема 3. Регіональні кластери та регіональні ринки в системі місцевого економічного розвитку

Питання для обговорення:

1. Методологічні та методичні основи регіонального маркетингу
2. Принципи, функції та стратегії регіонального маркетингу.
3. Маркетингові дослідження стану, тенденції та ємності регіональних (локальних) ринків.
4. Особливості застосування регіонального маркетингу при вивченні локальних ринків.
5. Теорія економічних кластерів. Принципи формування та функціонування регіональних кластерів.

Вироблення системи механізмів регулювання розвитку регіональної економіки ґрунтується на вивченні особливостей функціонування регіональних ринків, на врахуванні маркетингових підходів до дослідження регіональних процесів і явищ. При вивченні даної теми студенти повинні вміти визначати сутність, особливості функціонування та основні параметри регіональних ринків.

Регіональний ринок – це специфічний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили, природних ресурсів, інформації тощо, функціонування якого обмежене рамками певного адміністративно-територіального або економіко-географічного утворення.

Регіональний (локальний) маркетинг – це є той інструмент менеджменту, який створює сприятливе зовнішнє середовище діяльності підприємств, установ, організацій, життєдіяльності населення на даній території.

Регіональний маркетинг – це сукупність певних методів управлінського впливу на ринок, це елемент системи ринкових відносин, спроектованих на мезорівень. Регіональний маркетинг передбачає вивчення ринку, попиту, цін на продукцію не якогось певного підприємства, а досліджує регіональний ринок, попит і реалізацію всього потенціалу регіону з врахуванням внутрішніх (регіональних) і зовнішніх (національних) потреб.

Регіональний маркетинг передбачає процес вивчення кон'юнктури регіонального ринку, здійснення планування і управління виробництвом, просуванням і реалізацією регіонального продукту.

Для аналізу *кон'юнктури регіональних ринків* студенти повинні вміти розрахувати систему показників: обсягу, структури та динаміки пропозиції; обсягу, структури та динаміки попиту; коефіцієнтів еластичності попиту і пропозиції; пропорційності ринку; регіональної та посегментної структури ринку; варіативності, стійкості та циклічності ринку; стану ділової активності на ринку; масштабів ринку; рівня монополізованості та конкурентності регіонального ринку.

Для характеристики потенціалу регіонального ринку використовуються показники виробничого та споживчого потенціалу ринку.

При вивченні даної теми студентам слід зосередити увагу на особливостях застосування регіонального маркетингу окремих видів регіональних ринків.

Проведення маркетингових досліджень регіональних (локальних) ринків ґрунтується на застосуванні *спеціального інструментарію маркетингових досліджень*, а саме: прогнозування, планування, ситуаційного аналізу, опитування, спостереження, експерименту, моделювання, експертних оцінок, факторного аналізу тощо.

Складові елементи маркетингових досліджень регіонів (територіальних утворень): проведення ресурсного аналізу, моніторинг соціально-економічного стану, вивчення конкурентних переваг територіального утворення, дослідження регіонального ринку (зокрема, споживчого, інвестиційного, ринку природних ресурсів, ринку капіталів тощо), проведення комплексного маркетингового аналізу муніципальних бізнес-проектів, вивчення соціальних та екологічних складових регіонального розвитку.

Вивчення регіональних (локальних) ринків проводиться за традиційним *комплексом маркетингу*: товару (послуги, роботи, діяльності) – ціни – збуту (реалізації, форми споживання) – маркетингових комунікацій, що дає можливість максимально врахувати чинники макро-, мезо- та мікросередовища регіонального маркетингу, вплив конкурентів та поведінку споживачів на певних регіональних (локальних) ринках.

Процес посилення конкуренції між країнами і регіонами визначається об'єктивними умовами глобалізації, яка впливає на економічну, політичну і соціальну системи, громадянські права, закони, національну культуру. Під впливом цих процесів перебувають підприємці, компанії та установи, зацікавлені в розвитку конкретних громадських напрямів. У зв'язку із значним зростанням мобільності капіталу, робочої сили, трансферу технологій не лише посилюється конкуренція між містами, територіями, регіонами і державами, але й загострюється суперництво між соціально-економічними, законодавчими, культурними та екологічними системами і стратегіями.

Такого роду всеосяжна конкуренція вимагає мобілізації всіх внутрішніх ресурсів і засобів, зусиль органів регіонального управління. Оптимальною

формою їх об'єднання в умовах глобалізації є *кластерна модель соціально-економічного розвитку*, яка в сучасних умовах перетворюється на провідну концепцію світової економіки.

Одним із найбільш часто вживаних визначень кластеру є визначення Майкла Портера: "*кластери* – це географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та установ в тій чи і ншій галузі, що володіють спільними технологіями та навичками, як правило, вони сконцентровані в географічній області, де існує добре розвинуті логістична та інформаційно-комунікативна сфери. Кластери можуть бути зосереджені як в регіонах, так і в межах одного територіального утворення".

Переваги кластерних структур в регіональній та місцевій економіці. Світова практика застосування кластерних структур доводить, що кластеризація – це, перш за все, запорука становлення розвиненого господарства та конкурентоспроможної економіки. По-друге, кластер – це поєднання кооперації та конкуренції між його учасниками, яке дозволяє їм отримувати синергетичний ефект, що підвищує конкурентоспроможність об'єднання в порівнянні з окремими підприємствами. По-третє, процеси кластеризації базуються на взаємодії між такими трьома групами учасників кластеру як: органи державної влади та місцевого самоврядування, підприємницькі структури та науково-освітні установи.

Кластерна концепція фокусується на зв'язках і взаємозалежності між компаніями, об'єднаними в мережеву структуру для виробництва продукції, послуг і інновацій. Кластери відрізняються від інших форм співробітництва компаній тим, що фірми, які беруть участь у ньому, створюють виробничо-торгову мережу. Кластерна концепція виходить за межі «простих» горизонтальних мереж, у яких фірми, діючи на спільному ринку готових виробів і входячи до однієї промислової групи, кооперуються в таких напрямках діяльності, як дослідження і дослідні розробки, демонстраційні програми, спільний маркетинг чи закупівельна діяльність.

Параметри, що характеризують кластерні утворення: різноманітність форм, типів структур, які кооперуються між собою; самозацікавленість (кожен має власні інтереси і, відповідно, орієнтується на власні перспективи та ініціативи); асиметрична взаємозалежність (завжди є деяка різниця в підходах до кооперації); динамізм (в мережах все постійно змінюється).

Кластери в значній мірі виступають як мережеві (вертикальні і/чи бічні) структури з комбінованих галузей, укомплектовані з різнорідних і доповнюючих фірм, які спеціалізуються на створенні будь-якого специфічного продукту, послуги чи бази даних, необхідних для даної мережі.

На відміну від традиційного секторального (галузевого) підходу, який акцентує увагу на стратегічних групах подібних фірм зі схожою позицією в мережевій структурі, кластерна концепція пропонує такий ракурс розгляду економічних проблем, який більше узгоджується із сучасною точкою зору, заснованою на врахуванні взаємодії інноваційної теорії з характером ринкових

відносин. Кластерна концепція виступає як альтернатива традиційному секторальному підходу в економічних дослідженнях ринку.

На сьогодні в Україні функціонує близько 50 кластерів у різних регіонах країни та галузях, до прикладу: Вінницький переробно-харчовий кластер, Волинський лісовий та туристсько-рекреаційний кластери, Дніпропетровський національний інноваційний кластер "Нові машини", Закарпатський транспортно-логістичний кластер, Львівський кластер ІТ та бізнес-послуг, Полтавський регіональний кластер екологічно чистої продукції, Івано-Франківський кластер виробництва сувенірів "Сузір'я", Тернопільський інноваційно-інвестиційний кластер, Одеський кластер "Транзитний потенціал України" та інші.

Не дивлячись на зростаючу зацікавленість регіонів до нової моделі економіки, збільшення кластерів в Україні є незначним. Це зумовлено такими причинами: недосконалістю системного законодавства зі створення інститутів підтримки кластерів; відсутністю затверджених концептуальних підходів до розробки та реалізації кластерної політики на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Тема 4. Регулювання розвитку окремих сфер та секторів місцевої економіки

Питання для обговорення:

1. Економічний простір та форми просторової організації господарства.
2. Промислове виробництво: його структура та особливості функціонування.
3. Структура АПК регіону, особливості його функціонування в трансформаційних умовах.
4. Сутність, пріоритети та основні завдання регіональної структурно-інвестиційної політики.
5. Організаційно-економічні механізми регулювання регіональної інвестиційної діяльності.
6. Інвестиційна привабливість регіону: методика її визначення.

Для практики регулювання розвитку економіки регіону важливе значення має розробка методології та аналізу територіальних міжгалузевих комплексів.

Територіальних міжгалузевий комплекс – це стійке, сформоване територіальне поєднання галузей, сфер і виробництв в певному регіоні, завдяки якому досягається оптимальне використання соціально-економічного потенціалу території та максимальне задоволення потреб регіону і національної економіки в цілому.

У процесі вивчення теми студенти повинні засвоїти *особливості та фактори формування і функціонування територіальних міжгалузевих*

комплексів, а саме: наявність локальних природних ресурсів (земельних, мінерально-сировинних, водних), специфічне економіко-географічне положення (відносно економічних, інноваційних центрів, ринків сировини та збуту регіонального продукту, транспортних шляхів, державних кордонів тощо), чинники народонаселення (концентрація населення, кількісно-якісні характеристики трудових ресурсів та ін.).

Особливу увагу студенти повинні звернути на вивчення *комплексу промислового виробництва регіону*, адже промислове виробництво регіону є основною індустріальною складовою продуктивних сил регіону, визначальним елементом соціально-економічного потенціалу регіону, який переважно зумовлює спеціалізацію окремої територіальної одиниці у загальнодержавному поділі праці, а також забезпечує комплексність соціально-економічного розвитку регіону.

Дана тема передбачає дослідження студентами особливостей *регіональної політики сприяння розвитку підприємництва*, окремих механізмів її реалізації, зокрема, розробки регіональних програм, проведення роздержавлення і приватизації, застосування методів фінансово-бюджетного, грошово-кредитного, цінового регулювання, застосування механізму регіональних замовлень на промислову продукцію, формування інфраструктури розвитку і підтримки підприємництва; створення сприятливих мов для використання суб'єктами підприємницької діяльності державних фінансових, матеріально-технічних та інформаційних, а також науково-технічних розробок; кадрове забезпечення (підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації); фінансова підтримка інноваційних проєктів; створення умов для залучення до підприємницької діяльності соціально незахищених категорій населення (жінок, інвалідів, молоді); сприяння в отриманні приміщень, обладнання; залучення підприємств до виконання науково-технічних програм; застосування спрощеної системи обліку та звітності; фінансування із регіональних фондів підтримки підприємництва через уповноважені банки; створення об'єднань підприємців.

Агропромисловий комплекс регіону розглядається як складна багаторівнева, різнофункціональна система, що поєднує в собі підприємства та організації галузей, як безпосередньо сільськогосподарського спрямування, так і галузей що обслуговують сільське господарство, створюють умови для його функціонування, а також використовують продукцію сільського господарства як сировину для подальшої переробки.

Основними завданнями регулювання розвитку АПК є розробка системи заходів, застосування механізмів управлінського впливу, спрямованих на забезпечення стабілізації і нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства для забезпечення населення регіону продуктами харчування, задоволення виробничих потреб, розширення експорту сільськогосподарської продукції, формування резервів та фондів, підвищення експортної спроможності та конкурентноздатності продукції агропромислового виробництва тощо.

При вивченні теми студенти повинні розглянути основні підходи до визначення вартості землі, що використовуються у світовій практиці (ринковий; витратний; прибутковий). Необхідно також засвоїти методи оцінки вартості землі, а саме: порівняльний (співставлення продажів); економічний; метод співвідношення (переносу); метод капіталізації прибутку (земельної ренти).

Основним засобом здійснення структурної перебудови у регіоні є *регіональна інвестиційна діяльність*, у процесі активізації якої визначальною є діяльність регіональних органів влади і місцевого самоврядування. Зокрема, студенти повинні дослідити основні функції регіональних управлінських структур щодо створення сприятливого інвестиційного клімату у регіоні, вивчити основні організаційно-економічні механізми активізації інвестиційної політики. Зокрема, особливу увагу студентів слід зосередити на вивченні методологічних засад розробки і реалізації, та джерел фінансування регіональних інвестиційних програм як основного засобу реалізації структурної перебудови економіки регіону.

Розрахунок рейтингу інвестиційної привабливості регіонів проводиться у такій послідовності:

1. Розрахунок стандартизованих значень (балів) кожного з показників по регіонах за такими формулами:

Визначення відхилення,

$Z_{ij} = X_{ij} - (X_{ij})_{\text{середнє}}$ – для позитивних факторів інвестиційного клімату, або

$Z_{ij} = (X_{ij})_{\text{середнє}} - X_{ij}$ – для негативних факторів інвестиційного клімату (напр., рівень злочинності, заборгованості між підприємствами тощо), де X_{ij} – i -й показник j -ого регіону,

$(X_{ij})_{\text{середнє}}$ – середнє значення показника,

Z_{ij} – відхилення показника від середнього значення.

На основі цього:

$$Y_{ij} = \frac{Z_{ij} - \min Z_{ij}}{\max Z_{ij} - \min Z_{ij}} \quad (1)$$

де $\min$ ($\max$) Z_{ij} – мінімальне (максимальне) значення відхилення, $i = \text{const}$,

Y_{ij} – стандартизоване значення (бал) показника X_{ij}

2. Розрахунок часткового рейтингу регіону по визначених групах показників проводиться за формулою середньої арифметичної стандартизованих значень.

3. Розрахунок інтегрального рейтингового балу регіону здійснюється як середньозважена часткових рейтингів по групах:

$$R_j = \sum E_k R_{kj} * f_k \quad (2)$$

де R_j – загальний рейтинг j -ого регіону,

f_k – вага k -ої групи показників, при цьому $f_k \in [0;1]$, $\sum f_k = 1$

Вагові коефіцієнти кожної з груп для формули 2 визначаються на основі опитування експертів з питань інвестиційного клімату. Зокрема, для показників групи 1. Економічний розвиток регіону вагові коефіцієнти становлять – 25%; для групи 2. Ринкова інфраструктура, відповідно, – 22%; групи 3. Фінансовий

сектор – 25%; групи 4. Людські ресурси – 13%; групи 5. Підприємництво і місцева влада – 15%.

Розгляд даної теми передбачає вивчення студентами особливостей функціонування і регулювання розвитку інвестиційно-будівельного комплексу регіону, діяльність якого спрямована на забезпечення структурних перетворень у регіональній економіці, ефективне використання структурних перетворень у регіональній економіці, ефективне використання капітальних вкладень, потужностей будівельних організацій, пріоритетного розвитку соціально-культурної сфери регіону, досягнення збалансованості виробництва і потреби в місцевих будівельних матеріалах.

Тема 5. Забезпечення соціальної складової місцевого економічного розвитку

Питання для обговорення:

1. Основні структурно-функціональні характеристики місцевих ринків праці.
2. Регіональна політика зайнятості населення.
3. Регіональна соціальна політика: особливості та напрями здійснення.
4. Сутність та особливості функціонування соціальної сфери території.

У складі регіональної економічної та соціальної політики найважливіше місце займають завдання та механізми регулювання регіональних ринків праці, рівня життя населення та розвитку соціальної сфери регіону.

Основні структурно-функціональні характеристики регіональних ринків праці визначаються *системою показників та параметрів*, що зазначають їх стан, динаміку та структуру. Серед них: пропозиція робочої сили, чисельність безробітних (в т.ч. фрикційних, структурних, циклічних); структура безробітних (статеві-вікова), в розрізі освітньо-кваліфікаційних характеристик; рівні безробіття та зайнятості; наявність вакантних і вільних місць (попит на робочу силу); навантаженість на одне робоче місце (чисельність безробітних, що претендують на одне вакантне місце); співвідношення між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці; середня тривалість безробіття тощо

Вивчення теми ґрунтується на дослідженні *основних завдань регіональної політики зайнятості населення*, спрямованих на забезпечення ефективної та продуктивної зайнятості, а саме: досягнення збалансованості територіальних організаційно-економічних умов для створення нових робочих місць через заохочення розвитку підприємництва із застосуванням селективної фінансово-бюджетної та кредитно-інвестиційної підтримки; надання керованого характеру процесам вивільнення працівників з підприємств, що реорганізуються, реструктуруються тощо; розширення системи громадських робіт, організації перенавчання та перекваліфікації працюючих; підтримка самозайнятості та впорядкування вторинної зайнятості населення регіону.

Студенти повинні освоїти основні завдання, методичні засади розробки, джерела фінансування та організаційно-економічні механізми реалізації регіональних програм зайнятості.

Регіональна соціальна політика є складовою загальнодержавної політики і спрямована на послідовне вирішення соціальних проблем, пов'язаних з необхідністю проведення соціально-економічних перетворень у регіоні; на забезпечення достатнього рівня життя населення у кожному регіоні, створення однакових умов життєдіяльності для усіх жителів держави і регіонів.

Комплексна реалізація заходів соціального захисту знаходить своє відображення в регіональних соціальних програмах що розробляються на різні терміни. Серед *регіональних соціальних програм* розрізняють: програми орієнтовані на соціальний захист малозабезпечених і безробітних; багатодітних сімей, військовослужбовців; програми орієнтовані на скорочення чисельності безробітних та підвищення рівня зайнятості; створення нових і додаткових робочих місць; програми розвитку соціальної інфраструктури; програми адресної боротьби з бідністю окремих громадян, охорони материнства, допомоги пристарілим, тощо.

Також студенти повинні вміти аналізувати *сутність та особливості функціонування соціальної сфери регіону* в цілому, а також у розрізі окремих галузей. Студентам слід охарактеризувати основні організаційно-економічні механізми регулювання розвитку соціальної сфери регіону, а також формування і функціонування регіональних (локальних) ринків послуг.

Зокрема, в програмі економічного та соціального розвитку регіону міститься система показників, що характеризує як розвиток закладів соціальної інфраструктури, так і стан їх матеріально-технічної бази. Розвиток соціальної сфери характеризується показниками:

- в галузі житлово-комунального господарства (загальна житлова площа (житловий фонд), забезпеченість населення житловою площею, введення в експлуатацію житлової площі, обсяги капіталовкладень за рахунок всіх джерел фінансування);

- в галузі освіти і культури (чисельність дітей в дошкільних закладах, учнів в загальноосвітніх школах, забезпеченість дітей дошкільними закладами, забезпеченість населення закладами освіти, чисельність випускників закладів освіти різних рівнів акредитації, змінність навчання, чисельність вчителів, кількість класних приміщень);

- в галузі здоров'я, фізичної культури та спорту (кількість лікарняних ліжок, забезпеченість населення лікарняними ліжками, чисельність медичного персоналу, кількість аптек, потужність спортивних споруд, кількість місць в будинках інтернатах);

- в галузі торгівлі і громадського харчування, побутового обслуговування (обсяг роздрібного товарообороту, обсяг реалізацій послуг, забезпеченість населення закладами торгівлі і громадського харчування та побутового обслуговування) тощо.

Розвиток матеріально-технічної бази та мережі закладів соціальної сфери в регіоні характеризують *показники*: загальної потреби в об'єктах, в т.ч. нормативної, додаткової потреби, обсягів введення в прогностичному періоді закладів соціальної сфери, обсягів капітальних вкладень за рахунок всіх джерел фінансування для введення об'єктів соціальної інфраструктури (в т.ч. з державного чи місцевих бюджетів).

Вихідними даними для розрахунку показників є дані щодо фактичного та нормативного рівнів забезпеченості населення регіону об'єктами соціальної інфраструктури, перспективної чисельності населення території, рівня зношеності і вибуття об'єктів в поточному періоді. Фактичний рівень забезпеченості визначається як відношення наявної мережі об'єктів до фактичної чисельності жителів і вимірюється кількістю об'єктів у відповідних одиницях, що припадає на 10 тис. чол. Нормативний рівень забезпеченості закладами соціальної інфраструктури розраховується, виходячи із прогностичної чисельності населення та нормативу забезпеченості закладами соціальної сфери на 10 тис. чол. населення регіону.

Тема 6. нормативно-правові та організаційно-методичні засади розвитку міжмуніципального співробітництва

Основні нормативно-правові та організаційно-методичні засади розвитку міжмуніципального співробітництва закладені в Законі України «Про співробітництво територіальних громад»

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про співробітництво територіальних громад

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 34, ст.1167) № 1508-VII від 17 червня 2014 року

Цей Закон визначає організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні:

1) договір про співробітництво - договір про умови співробітництва територіальних громад, що визначає форму співробітництва, зобов'язання та відповідальність сторін - суб'єктів співробітництва, джерела та обсяги його фінансування;

2) співробітництво територіальних громад (далі - співробітництво) - відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах у визначених цим Законом формах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень;

3) спільний проект - комплекс спільних заходів, що здійснюються органами місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва за рахунок коштів місцевих бюджетів та інших не заборонених законодавством джерел і спрямовані на соціально-економічний, культурний розвиток територій.

Стаття 2. Принципи співробітництва

1. Співробітництво ґрунтується на принципах:

- 1) законності;
- 2) добровільності;
- 3) взаємної вигоди;
- 4) прозорості та відкритості;
- 5) рівноправності учасників;

6) взаємної відповідальності суб'єктів співробітництва за його результати.

Стаття 3. Суб'єкти та сфери співробітництва

1. Суб'єктами співробітництва є територіальні громади сіл, селищ, міст.

Територіальні громади здійснюють співробітництво через сільські, селищні та міські ради.

2. Співробітництво здійснюється у сферах спільних інтересів територіальних громад у межах повноважень відповідних органів місцевого самоврядування, якщо інше не передбачено законом.

Стаття 4. Форми співробітництва

1. Співробітництво здійснюється у формі:

1) делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів;

2) реалізації спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів;

3) спільного фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності - інфраструктурних об'єктів;

4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій - спільних інфраструктурних об'єктів;

5) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень.

2. Співробітництво припиняється у разі попереднього повідомлення суб'єктом співробітництва інших його суб'єктів з виплатою їм компенсації згідно з умовами укладеного договору з урахуванням [статей 18-20](#) цього Закону.

Розділ II . ОРГАНІЗАЦІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА

Стаття 5. Ініціювання співробітництва

1. Ініціаторами співробітництва можуть бути сільський, селищний, міський голова, депутати сільської, селищної, міської ради, члени територіальної громади у порядку місцевої ініціативи.

Ініціатор співробітництва забезпечує підготовку пропозиції щодо ініціювання співробітництва, яка подається на розгляд сільської, селищної, міської ради.

2. Пропозиція щодо ініціювання співробітництва повинна містити мету, обґрунтування доцільності співробітництва, інформацію про сферу його здійснення, форму та очікувані фінансові результати, а також інші необхідні для організації співробітництва умови.

3. Рішення про надання згоди на організацію співробітництва приймається сільською, селищною, міською радою на підставі попередніх висновків її виконавчих органів стосовно відповідності інтересам та потребам територіальної громади пропозиції щодо ініціювання співробітництва.

Прийняте в установленому порядку сільською, селищною, міською радою рішення про надання згоди на організацію співробітництва є підставою для сільського, селищного, міського голови для початку переговорів між потенційними суб'єктами співробітництва про його організацію та утворення комісії з підготовки проекту договору про співробітництво (далі - комісія).

Стаття 6. Переговори про організацію співробітництва

1. Сільський, селищний, міський голова, що представляє територіальну громаду, надсилає пропозицію про початок переговорів з питань організації співробітництва сільським, селищним, міським головам, що представляють відповідні територіальні громади - потенційних суб'єктів співробітництва, та забезпечує утворення комісії, до складу якої входять представники відповідних територіальних громад.

2. Сільський, селищний, міський голова за рішенням сільської, селищної, міської ради забезпечує протягом 60 днів з дати надходження пропозиції про початок переговорів з питань організації співробітництва її вивчення, оцінку виконавчими органами сільської, селищної, міської ради щодо відповідності потребам територіальної громади, а також проведення громадського обговорення такої пропозиції, після чого вона подається на розгляд відповідної ради для прийняття рішення про надання згоди на організацію співробітництва чи відмову та делегування представника (представників) до комісії.

Стаття 7. Комісія

1. До складу комісії входять у рівній кількості представники усіх суб'єктів співробітництва.

Склад комісії затверджується спільним розпорядженням сільських, селищних, міських голів, що представляють територіальні громади - суб'єктів співробітництва.

2. Формою роботи комісії є засідання, що проводяться за рішенням її голови.

Рішення, прийняті комісією на своїх засіданнях, оформляються протоколом, що підписується головуючим на засіданні та секретарем.

3. Головуючими на засіданні комісії є почергово представники суб'єктів співробітництва.

4. Організаційне забезпечення діяльності комісії здійснюється виконавчими органами сільських, селищних, міських рад - суб'єктів співробітництва.

5. Комісія готує протягом 60 днів з дати її утворення проект договору про співробітництво.

6. Комісія припиняє свою діяльність з дати набрання чинності договором про співробітництво або прийняття кожною сільською, селищною, міською радою рішення про припинення організації співробітництва.

Стаття 8. Громадське обговорення та схвалення проекту договору про співробітництво

1. Сільські, селищні, міські голови забезпечують протягом 15 днів проведення громадського обговорення підготовленого комісією проекту договору про співробітництво, за результатами якого сільські, селищні, міські голови вносять питання про схвалення його проекту на розгляд відповідних рад.

Рішення про схвалення проекту договору про співробітництво приймається сільськими, селищними, міськими радами протягом 30 днів з дати проведення громадського обговорення його проекту.

2. Договір про співробітництво укладається у письмовій формі сільськими, селищними, міськими головами після схвалення його проекту відповідними сільськими, селищними, міськими радами.

Стаття 9. Договір про співробітництво

1. Співробітництво здійснюється відповідно до договорів про співробітництво, укладених згідно із цим та іншими законами сільськими, селищними, міськими головами від імені сільської, селищної, міської ради після схвалення їх проектів сільськими, селищними, міськими радами.

У договорі про співробітництво, зокрема, зазначається сільська, селищна, міська рада одного із суб'єктів співробітництва, відповідальна за подання звітів про виконання договору центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування.

Примірна форма договору про співробітництво визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування.

2. Предмет договору про співробітництво визначається відповідно до обраної суб'єктами співробітництва форми співробітництва, передбаченої [статтею 4](#) цього Закону.

3. Кількість примірників договору про співробітництво повинна бути на один більше, ніж кількість суб'єктів співробітництва.

Кожен із суб'єктів співробітництва отримує один примірник договору про співробітництво.

Один примірник договору про співробітництво передається для внесення до реєстру про співробітництво територіальних громад центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування.

Порядок формування та забезпечення функціонування реєстру про співробітництво територіальних громад затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування.

4. Договір про співробітництво набирає чинності через 10 днів з дати його укладення з урахуванням вимог бюджетного законодавства, якщо суб'єкти співробітництва не домовились про інші строки, про що зазначається у договорі.

Розділ III . ФОРМИ СПІВРОБІТНИЦТВА

Стаття 10. Делегування виконання окремих завдань

1. Для забезпечення виконання повноважень згідно із Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" та підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів органи місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва на підставі договору про співробітництво можуть делегувати одному із суб'єктів співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів.

2. Договір про співробітництво у частині делегування виконання окремих завдань повинен, зокрема, містити:

1) перелік завдань, що делегуються органу місцевого самоврядування суб'єкта співробітництва;

2) найменування органу місцевого самоврядування суб'єкта співробітництва, якому делегуються завдання інших органів місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва;

3) найменування органів місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва, які делегують завдання відповідному органу місцевого самоврядування одного із суб'єктів співробітництва;

4) вимоги до виконання органом місцевого самоврядування одного із суб'єктів співробітництва делегованих іншими суб'єктами співробітництва завдань;

5) обсяг коштів місцевих бюджетів, що передаються місцевому бюджету органу місцевого самоврядування суб'єкта співробітництва на виконання делегованих завдань;

6) строк, на який делегуються завдання;

7) форму і порядок звітування про стан виконання та фінансування делегованих завдань;

8) порядок припинення договору та розв'язання спорів під час його виконання.

3. Фінансування виконання делегованих завдань здійснюється відповідно до вимог Бюджетного кодексу України.

Стаття 11. Реалізація спільних проектів

1. Договір про співробітництво у частині реалізації спільного проекту повинен, зокрема, містити:

1) мету спільного проекту;

2) строки та умови його реалізації;

3) перелік заходів органів місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва, що передбачається здійснити у рамках реалізації спільного проекту;

4) обсяги фінансування спільного проекту органами місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва;

5) форму участі органів місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва у рамках реалізації спільного проекту;

6) механізм координації діяльності органів місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва;

7) порядок припинення дії договору та розв'язання спорів під час його виконання;

8) відповідальність сторін.

2. Під час підготовки проекту договору про співробітництво у частині реалізації спільного проекту вимоги, передбачені [статтями 5-9](#) цього Закону, можуть не застосовуватися.

Стаття 12. Спільне фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності

1. З метою забезпечення ефективного використання ресурсів територіальних громад на основі спільного застосування наявних в одного із суб'єктів співробітництва об'єктів комунальної інфраструктури співробітництво може здійснюватися у формі спільного фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності відповідно до вимог [Бюджетного кодексу України](#).

2. Договір про співробітництво у частині спільного фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності повинен, зокрема, містити:

1) перелік підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, що передбачається спільно (усіма суб'єктами співробітництва) фінансувати (утримувати);

2) обсяг фінансових ресурсів, який органи місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва планують виділити для спільного фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, а також порядок здійснення видатків з місцевих бюджетів;

3) умови щодо надання (виробництва) підприємствами, установами та організаціями комунальної форми власності, що спільно фінансуються (утримуються) суб'єктами співробітництва, послуг (продукції) для суб'єктів співробітництва;

4) спосіб розподілу між суб'єктами співробітництва отриманих доходів та можливих ризиків, пов'язаних з діяльністю підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, що спільно фінансуються (утримуються);

5) форму і порядок подання звітності про результати діяльності підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, використання ресурсів, у тому числі фінансових;

6) порядок припинення дії договору та розв'язання спорів під час його виконання.

Стаття 13. Утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій

1. З метою реалізації спільних інфраструктурних проектів і виконання функцій, що становлять спільний інтерес, суб'єкти співробітництва на підставі договору можуть утворювати спільні комунальні підприємства, установи та організації і спільно їх утримувати.

Забороняється утворювати спільні комунальні підприємства, установи та організації на базі майна, яке відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування) не підлягає приватизації.

2. Договір про співробітництво у частині утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій повинен містити, зокрема:

1) сферу діяльності спільних комунальних підприємств, установ та організацій;

2) найменування та місцезнаходження спільних комунальних підприємств, установ та організацій;

3) організаційно-правову форму спільних комунальних підприємств, установ та організацій;

4) структуру органів і служб управління спільними комунальними підприємствами, установами та організаціями, порядок їх призначення та організації діяльності;

5) обсяг коштів (майна), що інвестуються органами місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва для фінансування (утримання) та забезпечення функціонування спільних комунальних підприємств, установ та організацій, а також строки їх внесення;

6) етапи утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій і відповідальність сторін за результати їх діяльності;

7) шляхи покриття органами місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва можливих збитків, дефіциту коштів та розподілу отриманих доходів спільних комунальних підприємств, установ та організацій;

8) порядок припинення діяльності спільних комунальних підприємств, установ та організацій, а також розподілу між суб'єктами співробітництва майна таких підприємств, установ та організацій;

9) порядок припинення дії договору та розв'язання спорів під час його виконання;

10) умови виходу одного із суб'єктів із співробітництва.

3. Статут спільного комунального підприємства, установи та організації повинен відповідати законодавству та вимогам, визначеним у договорі.

4. Утворення та реєстрація спільного комунального підприємства, установи та організації здійснюються відповідно до вимог законодавства.

Стаття 14. Утворення спільного органу управління

1. Для спільного виконання визначених законом повноважень, що належать до компетенції органів місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва, та з метою економії коштів, необхідних для їх утримання (оптимізації чи зменшення видатків), співробітництво може здійснюватися шляхом утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління.

2. Договір про співробітництво у частині утворення спільного органу управління повинен містити, зокрема:

- 1) мету утворення спільних органів управління;
- 2) повноваження, що реалізуються спільним органом управління, та його функції;
- 3) найменування та місцезнаходження спільного органу управління;
- 4) спосіб утворення спільного органу управління та його майна;
- 5) порядок призначення (обрання) на посаду, а також звільнення з посади керівника спільного органу управління та інших посадових осіб;
- 6) відповідальність керівника спільного органу управління;
- 7) порядок та обсяги фінансування суб'єктами співробітництва спільного органу управління;
- 8) порядок та періодичність звітування спільного органу управління перед суб'єктами співробітництва та відповідними органами місцевого самоврядування;
- 9) порядок припинення функціонування спільного органу управління та відповідного розподілу майна, наслідки такого припинення;
- 10) порядок припинення дії договору, можливість припинення одним із суб'єктів співробітництва участі у співробітництві та наслідки такого припинення.

3. Спільний орган управління може утворюватися як окремий виконавчий орган сільської, селищної, міської ради одного із суб'єктів співробітництва або у складі виконавчого органу сільської, селищної, міської ради одного із суб'єктів співробітництва (як структурний підрозділ - департамент, відділ, управління, проектне бюро, агенція тощо).

Розділ IV. ДЕРЖАВНЕ СТИМУЛЮВАННЯ, ФІНАНСУВАННЯ ТА МОНІТОРИНГ СПІВРОБІТНИЦТВА

Стаття 15. Державне стимулювання співробітництва

1. Державне стимулювання співробітництва здійснюється шляхом:

- 1) надання субвенцій місцевим бюджетам суб'єктів співробітництва у пріоритетних сферах державної політики;
- 2) передачі об'єктів державної власності у комунальну власність суб'єктів співробітництва;
- 3) методичної, організаційної та іншої підтримки діяльності суб'єктів співробітництва.

2. Держава стимулює співробітництво у разі, якщо:

- 1) посилюється спроможність суб'єктів співробітництва до забезпечення реалізації визначених законом повноважень;
- 2) до співробітництва залучені додаткові ресурси, у тому числі фінансові;
- 3) співробітництво здійснюється більш як трьома суб'єктами співробітництва;
- 4) забезпечується широка участь громадськості у здійсненні співробітництва.

3. Порядок державного стимулювання співробітництва визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 16. Фінансування співробітництва

1. Фінансування співробітництва здійснюється за рахунок коштів:

- 1) місцевих бюджетів суб'єктів співробітництва;
- 2) самооподаткування;
- 3) інших не заборонених законодавством джерел, зокрема, державного бюджету, міжнародної технічної та фінансової допомоги, кредитних ресурсів.

2. Фінансування заходів співробітництва розпочинається з наступного бюджетного періоду.

3. Суб'єкти співробітництва забезпечують відкритий доступ до звітів про використання коштів через власні Інтернет-ресурси.

Стаття 17. Моніторинг співробітництва

1. Моніторинг співробітництва здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування.

2. Суб'єкт співробітництва, що згідно з договором є відповідальним за подання звітів про здійснення співробітництва, подає щороку до кінця I кварталу року, наступного за звітним, такий звіт центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування.

3. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування:

1) за результатами аналізу звітів про здійснення співробітництва подає в установленому порядку Кабінету Міністрів України пропозиції щодо його державного стимулювання;

2) оприлюднює кращі практики співробітництва;

3) ініціює зміни до законодавства, що регламентує здійснення співробітництва.

Розділ V. ПРИПИНЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА

Стаття 18. Підстави для припинення співробітництва

1. Співробітництво припиняється у разі:

- 1) закінчення строку дії договору про співробітництво;
- 2) досягнення цілей співробітництва;
- 3) невиконання суб'єктами співробітництва взятих на себе зобов'язань;
- 4) відмови від співробітництва відповідно до умов договору про співробітництво одного або кількох його суб'єктів, що унеможлиблює подальше здійснення співробітництва;
- 5) банкрутства утворених у рамках співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності;
- 6) прийняття судом рішення про припинення співробітництва;
- 7) нездійснення співробітництва протягом року з дня набрання чинності договором про співробітництво.

Припинення співробітництва не повинно спричинити зменшення обсягу та погіршення якості надання послуг населенню.

2. Спiрнi питання, що виникають у зв'язку з припиненням спiвробiтництва, врегульовуються органами мiсцевого самоврядування суб'єктiв спiвробiтництва шляхом переговорiв.

3. Припинення спiвробiтництва здiйснюється за згодою його суб'єктiв у порядку, передбаченому [статтями 6-9](#) цього Закону для органiзацiї спiвробiтництва з урахуванням особливостей цього роздiлу, шляхом укладення вiдповiдного договору сiльськими, селищними, мiськими головами пiсля схвалення його проекту сiльськими, селищними, мiськими радами.

Один примiрник договору про припинення спiвробiтництва, який набрав чинностi в установленому порядку, надсилається центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної полiтики у сферi розвитку мiсцевого самоврядування.

Стаття 19. Переговори щодо припинення спiвробiтництва

1. На пiдставi попереднього висновку виконавчого органу сiльської, селищної, мiської ради одного iз суб'єктiв спiвробiтництва стосовно наявностi хоча б однієї з пiдстав, передбачених [частиною першою](#) статтi 18 цього Закону, сiльська, селищна, мiська рада приймає рiшення про припинення спiвробiтництва та письмово звертається до iнших суб'єктiв спiвробiтництва з пропозицiєю проведення переговорiв про припинення спiвробiтництва.

2. Повiдомлення про припинення спiвробiтництва доводиться суб'єктами спiвробiтництва до вiдома населення шляхом оприлюднення у мiсцевих засобах масової iнформацiї.

3. Проведення переговорiв про припинення спiвробiтництва розпочинається протягом 30 днiв з дати отримання суб'єктами спiвробiтництва вiдповiдної пропозицiї.

4. Вiдсутнiсть протягом 30 днiв з дати надходження пропозицiї щодо проведення переговорiв про припинення спiвробiтництва вiдповiдi суб'єктiв спiвробiтництва вважається їх згодою на його припинення.

Стаття 20. Особливостi припинення спiвробiтництва вiдповiдно до форми спiвробiтництва

1. Спiвробiтництво у формi, визначеній [пунктами 1](#) i [3](#) частини першої статтi 4 цього Закону, припиняється не раніше наступного бюджетного перiоду, якщо суб'єкти спiвробiтництва не домовилися про iнше.

2. Спiвробiтництво у формi, визначеній [пунктом 4](#) частини першої статтi 4 цього Закону, припиняється шляхом передачі учасниками спiвробiтництва своєї частки на користь одного iз суб'єктiв або шляхом припинення діяльностi спiльного комунального пiдприємства згiдно iз законодавством.

**ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ НА ІСПИТ З ДИСЦИПЛІНИ
«МІСЦЕВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА
МІЖМУНІЦИПАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО»**

1. Сутність та основні характеристики місцевого економічного розвитку (МЕР).
2. Принципи МЕР. Цільове спрямування та критерії МЕР
3. Чинники та фактори впливу на МЕР.
4. Середовище місцевого економічного розвитку
5. Вплив громади на формування політики МЕР та забезпечення участі громадян в її реалізації
6. Економіки регіону як базис місцевого економічного розвитку
7. Основні параметри місцевого економічного розвитку.
8. Діагностика та оцінка потенціалу місцевого економічного розвитку
9. Природоресурсний потенціал місцевого економічного розвитку.
10. Виробничий (економічний) потенціал регіону.
11. Трудоресурсний потенціал місцевого розвитку: його структурні характеристики.
12. Інфраструктурний потенціал регіону: його склад та особливості використання.
13. Методологічні та методичні основи регіонального маркетингу в системі місцевого економічного розвитку.
14. Особливості застосування регіонального маркетингу при вивченні локальних ринків.
15. Принципи формування та функціонування регіональних кластерів в системі місцевого економічного розвитку.
16. Регулювання розвитку окремих сфер та секторів місцевої економіки.
17. Промислове виробництво регіону: його структура та особливості функціонування.
18. Структура АПК регіону, особливості його функціонування в трансформаційних умовах.
19. Організаційно-економічні механізми регулювання регіональної інвестиційної діяльності.
20. Інвестиційна привабливість території: методика її визначення.
21. Забезпечення соціальної складової місцевого економічного розвитку
22. Сутність та особливості функціонування соціальної сфери територіального утворення.
23. Сутність та нормативно-правові засади міжмуніципального співробітництва
24. Принципи міжмуніципального співробітництва
25. Суб'єкти міжмуніципального співробітництва
26. Сфери міжмуніципального співробітництва
27. Форми міжмуніципального співробітництва

28. Делегування як форма міжмуніципального співробітництва.
29. Реалізація спільних проєктів як форма міжмуніципального співробітництва.
30. Спільне фінансування (утримання) інфраструктурних об'єктів як форма міжмуніципального співробітництва.
31. Утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій як форма міжмуніципального співробітництва
32. Утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень.
33. Договір про співробітництво: особливості укладання, оформлення та виконання.
34. Державне стимулювання розвитку міжмуніципального співробітництва.
35. Фінансування міжмуніципального співробітництва.
- 36.** Моніторинг та оцінка результативності міжмуніципального співробітництва

Література

1. Співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво): навч. посібн. / За ред. Толкованова В.В. Київ: 2016. 154.с
2. Міжмуніципальне співробітництво: вітчизняний та зарубіжний досвід: навч.-практ. посібн. / За ред. Толкованова В.В. К.:2017. 202 с.
3. Посібник з основ теорії і практики МЕР «Місцевий економічний розвиток – шлях до процвітання громади»: пер.з англ. / Джордж Едвард (Тед) Треллер, упорядники: О.Кучеренко, І.Лєпшошкін. К. 2014, 117 с.
4. Місцевий розвиток за участі громади: Монографія: У 2 т. / Т.1 : Теоретичні основи сталого місцевого розвитку, орієнтованого на громаду [За заг. ред. М.Ю. Петрушенко] Суми: Університетська книга, 2013. - 352 с.
5. Абрамов Л. Центр місцевої активності на базі будинку культури : методологія та технологія розвитку територіальної громади /Л. Абрамов, Т. Азарова. Кіровоград : ІСКМ, 2010. 100 с.
6. Аналіз сталого розвитку регіонів України / Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdc.org.ua/uk/services/ukraine-sd>.
7. Блейклі Е. Дж. Планування місцевого економічного розвитку : теорія і практика / Е. Дж. Блейклі; пер. з англ. Львів : Літопис, 2002. 416 с.
8. Закон України «Про співробітництво територіальних громад».